

Міністэрства аўдыкацыі Рэспублікі Беларусь

Установа аўдыкацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

БЕЛАРУСЬ І СУСЕДЗІ:

**ШЛЯХІ ФАРМІРАВАННЯ ДЗЯРЖАВНАСЦІ,
МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ І МІЖДЗЯРЖАУНЫЯ
АДНОСІНЫ**

Зборнік навуковых артыкулаў

Заснаваны у 2012 годзе

Выпуск 3

Гомель
ГДУ імя Ф. Скарыны
2014

О.В.Зінько

Вінницький національний технічний університет,

Ю.А.Зінько

Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського)

ШЕВЧЕНКІАНА УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНИКА ФЕДОРА ЗОТИКОВИЧА КОНОВАЛЮКА

В статті проаналізована мистецька діяльність українського художника ХХ ст. з Вінниччини Федора Коновалюка. Увага акцентується на роботи, присвячені увічненню творчості видатного українського поета Т.Г.Шевченка.

Національна культура в усьому її багатстві та багатогранності завжди була незмінним засобом виховання, фундаментом духовного розвитку особистості, тому сьогодні потрібно не тільки зберігати, але й передати нащадкам усі ті кращі надбання національної культури, що були виплекані протягом століть українським народом. Для того, щоб й завтра лунала народна пісня, не висихало життєдайне джерело народної мудрості й творчості, молоді необхідно бути обізнаними щодо свого родоводу, історичних та культурних традицій народу, в тому числі й культури рідного краю.

Серед національних художників України ХХ ст. є постаті, які при житті не отримали визнання. До розуміння їхньої творчості суспільство наблизилось вже після отримання Україною незалежності. До них належить автор численних краєвидів, портретів, книжкових ілюстрацій до української класики великого Кобзаря Т. Г. Шевченка, В. Стефаніка, І. Котляревського, М. Черемшини, О. Кобилянської Федір Зотикович Коновалюк. Його пейзажі, тематичні твори, ілюстрації пройняті великою любов'ю до рідного Поділля, до України не були кон'юнктурними в добу соціалістичного реалізму, який панував у мистецтві в ХХ ст. Тому художник не був визнаний за життя.

За тонкістю і делікатністю письма, за поетичністю сприйняття світу, за глибоким проникненням в саму “душу” українського пейзажу, за майстерністю живопису Коновалюка можна ставити в один ряд з видатними українськими художниками ХІХ ст., доби національно-культурного відродження України, особливо з Похитоновим, з яким художник познайомився під час своєї першої виставки в Київському університеті в 1911 році. Сам Ф. Коновалюк стверджував про вплив на його творчість в галузі композиції і почасти, можливо, й техніки, І. Їжакевича, який був вчителем художника до Київської художньої школи. Проте, на думку мистецтвознавців, Ф. Коновалюк виробив власний, неповторний, дивовижно тонкий стиль та відстоював традиції реалістично-демократичного мистецтва. Тональний живопис митця позначений справжньою гармонією колориту, м'якістю письма, класичним умінням komponувати. Він розвинув і збагатив живописні здобутки свого вчителя багатством колірної палітри, ретельністю розробки найтонших традицій світло-тіньового тону. Протягом усього життя художник добивався максимальної лаконічності і простоти вислову [1,с.5].

З художніх полотен Ф. Коновалюка сяє велика любов до України, до її народу, до природи, до людей, любов до Києва, де він жив багато років, невичерпана та життєдайна любов до самого життя. Його талант, долаючи межу між “буттям” та “небуттям”, вводить великого майстра у простір безсмертя. Він міг би стати професором, навіть академіком, але ніяких нагород він не мав, тому що його мистецтво було “занадто національним”, занадто відвертим щодо його світоглядних переконань, і ніяк не відповідало ідеологічним вимогам радянських часів.

В літературі мало згадок про людину, яка своє 94-річне життя (80 років творчої праці) присвятила увічненню краси рідної неньки України (близько 4000 творів). В енциклопедії з мистецтва прізвище Коновалюка згадується з приводу сумісної картини з народним

художником УРСР І. Їжакевичем. Через некон'юктурність робіт Ф. З. Коновалюк став членом спілки художників України за 2 роки до пенсії, яку заробив 26 - річною викладацькою працею, а перша персональна виставка художника відбулася в 65-річному віці.

Кожного разу потрапляючи в світ живої природи, яку увічнив Федір Коновалюк, нас зупиняють юні дерева, духмяні пахощі літніх розкішних отав, яскраві й печальні осінні красвиди і, звичайно ж, білі, рипучі сніги зимових доріг і стежинок. Варто лиш озирнутися – й ми вже на березі лісового озерця, в тихі води якого задивилось високе і чисте небо. Зачекайте хвилинку, й вам причується шепіт листя, прохолодний подих води, і душа стрепенеться на мить, щоб завмерти в щасливому щемі.

Ті ж, хто не прагне спокою й тиші, можуть вирушити з художником у мандрівку по річці. Це, звичайно ж, Дніпро. З одного пагорба вам помахає крилами невмирущий вітряк, якого вже нема на світі, з іншого берега посміхнуться соняхи й мальви чи покличе перепочити копичка свіжого сіна, а над нею - Чернеча гора.

Народний світогляд, традиційність, високий професіоналізм творчості Ф. З. Коновалюка, ліризм, поетичність, гуманізм картин художника, висота духовності, поєднується з чистотою, ясністю, прозорістю барв. Все це можливо коли твір виникає на одному диханні. Бо як відомо, Коновалюк виконував свої роботи за один сеанс, бо вважав, що в інший день вже буде інше освітлення, інший настрій.

Вражає глибоке усвідомлення та розуміння того завдання, яке стояло перед майстром. Сам художник любив казати: “Я пишу з дитинства історію, історію природи і культури України, її колиски Києва і навколишнього середовища. Треба відбити точно усю велич, красу, неповторну красу нашої України, ну от і намагаюсь залишити казкові місячні ночі української хатки, вітряки і безмежні лани, Дніпрові кручі в первозданному вигляді. Неважливо який метраж картини. Важливо передати настрої, настрої і епоху.

Вже нема тих хат під стріхою, рідко де знайдеш, але ж треба, щоб нащадки знали, яким було село, як затишно і любо в кожному куточку України, в моєму серці. Хай же хоч цю маленьку краплину моєї праці, може, донесу до майбутніх людей, аби знати, що моя Батьківщина завжди була і є найкращою в світі. Ну а що до того, що я, так би мовити, не модний, то я, одверто кажучи, про моду не думав, до слави не прагнув. Мета – справжнє мистецтво і гімн природі моєї Батьківщини, гімн народу, тому й портрети з народу, а не з верхівок”[2, с.121].

Захоплення мистецтвом Ф. З. Коновалюка вилилось у вінницького поета, Члена Національної спілки письменників України М. П. Стрельбицького в художню трансформацію одного мистецького виду в інший, в перевіршовуваного Коновалюка. Цикли ліричних поезій до картин Ф. З. Коновалюка зібрані в збірках поезій М. П. Стрельбицького “Під небом Коновалюка”.

Поет звертає увагу на енергетику антивідчуження, визнання та пізнання феномену Коновалюка, його музу увічнення та музу рятівничу, акцентує увагу на те, що професійні мистецтвознавці, аналізуючи мистецьку самотність Ф. Коновалюка, вдаються до висловів: “витончена гармонізація кольорів”, “точна ритмічна градація форм”, “тонка і вибаглива деталізація”, “великий майстер подробиці, яка надає творові особливої теплоти”, “м'якість відтінків”, “тонкі світлотіньові переходи”, “точність кольорових акцентів, що оживляють загальну гаму барв”, “максимальна лаконічність і простота вислову”, “ліричний живопис”, “епічне звучання пейзажів, у яких художник вдається до зображення відкритого простору і неба”.

Покликаний правовірними соцреалістами відповісти за неувагу до індустріальних звершень та поетизацію всього “віджилого”, “застарілого”, “незначного”, Коновалюк пояснював це тим, що він гордий тим, що доля дала можливість відобразити те, чого скоро не буде. Це як муза увічнення.

М. П. Стрельбицький нагадує спогади дружини художника Т. І. Мороз-Коновалюк, що в часи невизнання український поет В. Сосюра гостро відчув у Коновалюкові брата по тій гіркій та невдячній любові до України, батьком увічнення українських старих сіл, справжнього

старого Києва. Це відбувалося саме тоді, коли завбачливі-непередбачливі редактори переписали рядок поезій Сосюри “любіть Україну – в кривеньких тинах...” на “любіть... в електричних вогнях”. А у Коновалюка “шевченківські” хатки й садочки, вітряки, пагорки й узлісся немовби вихоплені з-перед нещадного бульдозерного ножа. У Коновалюка красвид як стан природи, діалог неба й землі, спокійна причетність до вічності.

М. П. Стрельбицький запитуючи, чи мав рацію сонячнокларнетний Тичина, коли стверджував, що “людство промовляє трьома розтрубами фанфар”(ім'я ж їм Шевченко, Уїтмен, Верхарн), відзначає дивовижну внутрішню спорідненість трьох подільських феноменів українського камерного поліфонізму ХХ ст. – музиканта, поета, маляра (Леонтовича, Свідзинського, Коновалюка). Це три Художники Мовчазного Крику, три енгармонійних гармонії, три відлуння сковородинівської сопілки, три мимовільних, нескінченних парафрази Шевченкового “Великого Льоху”, духовний тріумфірат митців, що зустрілися у вічності [3, с.123].

Народився Федір Зотикович Коновалюк 22 березня 1890 року в селі Калівці Подільської губернії (тепер село Ягідне Муровано-Куриловецького району Вінницької області) в бідній родині селянина-наймита. В десятирічному віці художник втратив батька та наймитував у поміщика В. Добролюбова.

Відмінно закінчивши сільську школу, тринадцятилітній хлопець їде до дядька в Київ. Через здібності до малярства стає учнем лаврської іконописної майстерні. Вчителями були І. Їжакевич та В. Сонін. Як здібний учень бере участь в розписах Всіхсвятської церкви Києво-Печерської лаври, прикрашає стіни Борисоглібського храму на Подолі, а також Покровського на Куренівці в Києві та Спасопреображенського в Катеринославі (тепер – Дніпропетровськ).

До Київського художнього училища поступає одразу у 4-й клас. Перший раз у своєму житті в 1911 році бере участь в художній виставці в Київському університеті з картиною “Вид на Вишгород з Києва” та Першій українській артистичній виставці в Києві з картиною “Княгиня Ольга на могилі Ігоря”, через яку хлопця відразу помітили фахівці та пророчили велике майбутнє. Картина зберігається в Державному історичному музеї в Києві.

У Київському художньому училищі Федір Зотикович отримував стипендію імені академіка Х. Платонова, яка надавалась найбільш здібному учневі з бідних селян. Вчителями були В. Менк та О. Мурашко. В 1915 році поступає до петербурзької Академії мистецтв, вчиться в майстерні В. Маковського. Одночасно навчається та викладає на педагогічних курсах при Академії.

У 1925 році стає студентом живописно-педагогічного факультету Київського художнього інституту, щоб навчатися в майстерні знаменитого Ф. Кричевського. Після закінчення викладає креслення і малювання у трудових школах, технікумах та інститутах Києва 26 років.

Однією з найважливіших сторінок у творчості художника стала Шевченкіана. Поклоніння генію України властиве кожному патріоту нашої землі. Лише за 1918-1929 роки в олійному живописі Ф. Коновалюка проілюстровано 35 творів поета та написано 97 картин. В образотворчій Шевченкіані Коновалюка близько 300 замальовок та ілюстрацій. Серед творів: “Шевченко несе воду школярам”, “Т. Г. Шевченко в казематі”, “Шевченко в науці у д'яка”, “Зустріч Т. Г. Шевченка з М. Г. Чернишевським у 1858 р.”, “Садиба батьків Т. Шевченка”, “Шевченківська хата”. Для Шевченківського заповідника в Каневі Ф. З. Коновалюк написав 12 картин. Художник постійно працював над образами поезії Кобзаря, пейзажами його рідного села, подіями життя поета. Коновалюк увічнив зображення пам'ятників Шевченку в Києві, Каневі, Харкові.

Одним з найулюбленіших образів стала для Ф. Коновалюка Катерина з одноіменної поеми Т. Шевченка. Її художник присвятив понад 200 робіт. Не було жодного року в його творчому житті, коли б він не звертався до образу Катерини. Шевченкова Катерина асоціювалася в нього з Україною – погарбаною, сплюндрованою і непокірною. Він нагадував своїми картинами, що Україна – невольниця, згорблена, нещасна, але несе іскру надії, а Катерина, як Україна, йде і буде йти наперекір стихії.

Різні образи української мадонни були доказом тихої, але сильної боротьби митця за українську душу, за її визволення і свободу. Серед картин: “Катерина”, “Катерина взимку”, “Ой, одна я одна”, “Постать Катерини”, “Катерина влітку”. В 1921 році в картині “Перший ескіз до поеми Т. Шевченка “Катерина” Коновалюк намалював себе в образі малюка Катерини, а в 1930, коли національні, культурницькі, соціальні ілюзії було розвіяно – “Автопортрет в образі Катерини”.

Багато робіт, присвячених Катерині Т. Шевченка написані разом із вчителем І. Їжакевичем, який писав в листі до Коновалюка: “Стоїть мені перед очима ця грішна великомучениця, Українська мадонна з немовлям, і душа тремтить за неї, сльозами вмітої, наляканої, невтішної. Дорогий мій Федоре Зотиковичу, давайте удвох... Воздамо Катерині достойно, вона ж бо велика...” [4, с.1].

Ілюструючи “Катерину” Т. Шевченка, художники обирають найдраматичніші моменти: прощання Катерини з батьками, зустріч її з Іваном по дорозі до Московщини. Образ героїні, перейнятої горем і розпачем, у центрі композицій – вона чітко виділена на тлі то білої скатертини столу, то темної постаті москаля. Рвучкими жестами й позами переконливо передано глибокий психологізм моменту. Фарби посилюють звучання композиції, ще більше драматизуючи її.

Волковська Валентина, студентка інституту інформаційних технологій та комп’юторної інженерії Вінницького Національного технічного університету в творчій роботі з дисципліни “Історія української культури” писала: “Окреме місце у творчості Коновалюка займає поезія Т. Г. Шевченка, а саме, поема “Катерина”. Художник реалістично відтворює події того часу. Малюючи автопортрети Катерини, він малює свою душу, душу, яка вболіває разом з невмирущим Кобзарем за Україну, за її болючі рани і разом з тим вірить у світле майбуття.

Найбільше враження справила картина “Ой, одна я, одна” за Т. Г. Шевченком. На картині героїня Шевченківської поеми – Катерина. Навіть не знаючи змісту поеми, ми одразу розуміємо, що на долю однієї зовсім ще молодої жінки випало чимало випробувань. На її вицвілому, але гарному обличчі відбилися всі втрати і страждання, які довелося зустріти на такому короткому життєвому шляху.

Але найбільше враження справляють очі Катерини. Широко розкриті, зведені до неба, вони лякають своєю відчутністю і вражають неймовірною глибиною. У них застигли жах та відчай. Очі – дзеркало душі, так само і очі Катерини на картині – вся її сутність. У них і бідність, і зрада, і тяжка материнська доля.

На другому плані картини видно заметені снігом хати. Художник малює їх сірими неясними барвами. У жодній з них не горить світло. Хатини – це символ зачерствілих людських душ, у яких Катерина не знайде притулку, символи байдужості і відчуження.

Певне, Коновалюк не випадково обрав саме Шевченківську Катерину. Цей образ – один з найтрагічніших в творчості українських письменників. За його допомогою художник показав трагічну драму стосунків особистості з оточуючим світом. Вже багато минуло років з часів Шевченківського сьогodenня, та проблема яку висвітлив Коновалюк, завжди лишатиметься актуальною і не тільки в Україні. Особливо зараз, у роки НТР, коли ми, людство, занадто великого значення надаємо матеріальному та своїй особистості, дбаючи про власні інтереси, заповнюємо серця байдужістю і часом забуваємо про такі банальні речі, як добро і чуйність. А життя, відокремлене від зовнішнього світу, поступово втрачає сенс. Адже у пізнанні внутрішнього світу оточуючих, в теплих, по-справжньому людських взаєминах – істинне щастя”. Валентина Волковська завершила роботу власними поезіями, в яких зазначала, що це сьогodenня дивиться з картини, минають у самотності роки, і тихо помирають “Катерини” без добрих слів і дружньої руки [5, с. 219-220].

Багато у житті Коновалюка важила його дружина Тамара Іванівна. Це вона закутувала його у ковдру і підносила гарячого чаю з термоса, коли він годинами сидів у зимовому парку, щоб відтворити мерехтливу гру сніжинок, біле мереживо кущів, абрикосовий відтінок снігу від косих променів сонця, красу першого снігу. Це вона створювала умови для праці, ставала

першим критиком і консультантом, щоб підбадьорити, підтримати дух, а скільки годин позувала йому для незліченних варіантів “Катерини”.

Тамара Іванівна була художньою музою Ф. Коновалюка. Це подружжя було зразком відданості, взаємоповаги, душевної щедрості. Дружина художника доклала великих зусиль для збереження творів Федора Зотиковича, доки була жива їздила по містах України, влаштовувала виставки картин художника, популяризувала його творчість.

Федір Зотикович ніколи не продавав свої картини. Він говорив, що вони його діти, а дітей не продають. Дарував не дуже щедро – тільки добрим людям. Мріяв, аби землякам більше лишилось. І нічого за кордон.

Помер Ф. З. Коновалюк в 1984 році. Згідно його заповіту, 50 полотен було передано Українському фондові миру, що відкрило ще одну яскраву грань цієї людини – благородство і душевну щедрість, безмежну турботу про мир. В 1987 році ці роботи були розпродані фондом на аукціоні.

Картини Федора Зотиковича Коновалюка зберігаються в музеях та приватних колекціях України, у Вінницькому краєзнавчому музеї, Державному історичному музеї, в фондах Міністерства культури України, музеї історії Києва, Державному музеї українського образотворчого мистецтва, у Вінницькому медичному університеті, в художньому музеї культурологічного центру Вінницького Національного технічного університету (240 робіт), Мурованокуріловецькій картинній галереї (понад 40 картин), інших музеях та колекціях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Підгора В. Коновалюк Ф.З. // Федір Коновалюк (1890-1984). Живопис. К., 1987. – С. 3-5.
2. Олена Зінько. “Як затишно у моєму серці” // Вінницький край. – 2008. – №4. – С.119-124.
3. Михайло Стрельбицький. Під небом Коновалюка. – Вінниця, 2000. – 138 с.
4. Федір Коновалюк (1890-1984). Живопис. – К., 1987. – 52 с.
5. Зінько О.В., Зінько Ю.А. Нариси історії української культури. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця, 2012. – 246 с.

Zinko O.V., Zinko U.A. UKRAINIAN PAINTER FEDIR ZOTYKOVYCH KONOVALIUK. SHEVCHENKIANA.

A famous Ukrainian painter Fedir Konovaliuk was born in Podolian province of Vinnytsya region. One of the most important themes in his works was Shevchenkiana, and the favourite character was Katerina from T. Shevchenko’s poem “Katerina” (the artist devoted 200 works to her). He was famous as an author of many landscapes, portraits and book illustrations.